

KARMACSI ZOLTÁN

A tiszaujlaki lakosság interetnikus kapcsolatai és lokális identitástudata egy állomásozó terepmunka nyomán

1. Bevezetés

Kárpátalja magyar nemzetiségű lakossága az ukrán államon belül kisebbséget alkot, amelynek kisebbségi helyzete elsősorban abból adódik, hogy különböző államfordulatokat élt meg (bővebben lásd 3. fejezetben). A kisebbségi helyzetnek természetes velejárója a kétnyelvűség, mégpedig azért, mert a hatalmon lévő nemzet „ráerőszakolja” a nyelvét a hatalma alatt álló nemzetre, nemzetiségre (etnikumra)¹. Bartha Csilla elméletében kétnyelvűnek nevezi azokat az embereket, „akik a mindennapi érintkezéseik során egynél több nyelvet rendszeresen használnak”². Bourdieu³ „szimbolikus csere” elmélete szerint a nyelv vagy nyelvek nyelvi piacokon jelennek meg, amelyek tényleges értéke szimbolikus társadalmi értékektől függ. Ezen elmélet két nyelvi piacot különít el: a külső nyelvi piacot és a belső nyelvi piacot. A külső nyelvi piacon a kisebbségben élő csoport és a domináns csoport tagjai között folyik a kommunikáció. A belső nyelvi piacon a kisebbségi csoport tagjai egymással érintkeznek⁴. A kétnyelvű emberek minden kommunikációs helyzetben a kommunikatív kompetenciájuk által kiválasztanak egy nyelvet a rendelkezésükre álló nyelvi repertoárból, amely az adott helyzetnek megfelelő. Ezt nevezzük nyelvválasztási szokásnak, amely a nyelvhasználat egyik kategóriája. A nyelvválasztási szokások nyelvhasználati színtereken (*domain*) nyilvánulnak meg, amely azoknak a tényezőknél az együttese, amelyek a beszélők kódválasztását, ez esetben nyelvválasztását, vélhetőleg befolyásolják⁵. Fishman⁶ öt nyelvhasználati

szintet (színteret) különít el: 1. család, 2. vallás, 3. barátság, 4. oktatás, 5. foglalkozás. Fishman szintjeit a korábbi empirikus szociolingvisztikai kérdőíves vizsgálataimban még kibővítettem a hivatalos helyek (posta, orvosi rendelő, bank – takarékpénztár –, különböző hivatalok) szintjével és a környezeti helyek (jegypénztár, bolt, vendéglő, piac, szórakozóhely, kultúregyesület) szintjével.

2. A kutatásról

Tiszaújlakon közel kéthónapos állomásozó terepmunkát végeztem. Ezalatt az idő alatt módom volt megfigyelni a kutatópont etnikai viszonyait, feltérképezni gazdasági, etnikai, kulturális és egyéb helyzetét. A terepmunka idején 18 mélyinterjút készítettem a helyi lakosokkal. Emellett 20 nyelvi és etnikai identitást kutató kérdőívet is kitölttettem. Mind a kérdőíveknél, mind pedig a mélyinterjúknál igyekeztem minden korosztályt és mindkét nemet egyenlő arányban képviseltetni a vizsgálatban.

A szemléletesség kedvéért az állomásozó terepmunka adatait helyenként kibővítettem az 1998-ban a Tiszaújlaki Széchenyi István Középiskola és a Tiszaújlaki 1. Számú Középiskola 10-11. osztályos tanulói körében elvégzett empirikus szociolingvisztikai kérdőíves vizsgálat (továbbiakban 1998.KI vizsg., N=48), a 2000-ben a tiszaújlaki 25-45 éves korosztály körében elvégzett empirikus szociolingvisztikai kérdőíves vizsgálat (továbbiakban 2000.F vizsg., N=40) és a 2000-ben Csernicskó István vezetésével, a Limes Társadalomkutató Intézet által elvégzett nyelvi és etnikai identitás a kárpátaljai középiskolások körében kérdőíves vizsgálat (továbbiakban 2000.KI vizsg., N=595) eredményeivel.

3. Tiszaújlak

TÖRTÉNETE

Tiszaújlak (ukránul: *Á³ëiê*) egy városi jellegű település (ukránul: *ñäëèùä i³ñüëiái òèïö*), amelyről már 1304-ben is találhatunk feljegyzést Wylak néven. A település a történelem folyamán többször fontos szerepet kapott. Tiszaújlakon működött a Kamarai Sóhivatal, ami azt jelentette, hogy a Szlatinán kibányászott só elosztását itt végezték. Emellett fontos fafeldolgozó és a faanyagelosztó hely volt. A település nehéz időket is megélt, mivel

többször feldúlták a tatárok és a törökök, illetve több alkalommal döntötte romba a Tisza folyó kiöntése.

Az 1703-11-es II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc itt aratta első győzelmét a Tiszai átkeléskor. A szabadságharc 200. évfordulójának tiszteletére a Tisza-híd bal hídfőjén 1903. szeptember 20-án felavatták a Turul-emlékművet. 1919-ben a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták a területet. A cseh éra alatt számos új faházat építettek az 1932-es árvíz károsultjainak.

Kárpátalja 1938-39-ben visszakerült Magyarországhoz, ám a II. világháború rányomta bélyegét erre az időszakra. 1945. július 29-én aláírt Szovjet-Csehszlovák egyezmény értelmében Kárpátalja a Szovjetunió Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságával egyesült. A Szovjetunió széthullása után a független Ukrajna kötelékébe került⁷.

FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉSE

A település a Tisza folyó jobb partján terül el. A Tisza-híd után a Tisza határfolyóként szolgál. Tiszaújlakot északi irányból Tiszakeresztúr és Karácsfalva, déli irányból Tiszabökény, keleti irányból Tiszaújhely⁸ és nyugati irányból Magyarország határolja. (vö. 1. ábra) A települést átszeli az Ungvár-Beregszász-Rahó és az Ungvár-Beregszász-Halmi (Románia) országút, valamint az Aknaszlatina-Bátyú-Csap-Ungvár vasútvonal. (vö. 1. ábra)

1. ábra Tiszaújlak elhelyezkedése Kárpátalja térképén (részlet)

LAKOSSÁG ÉS NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTEL

A települést a legutóbbi népszámlálás adatai szerint 3446 személy lakja, amelyből 2653 magyar (ez a lakosság 78%-át teszi ki), 711 ukrán, 41 orosz, 11 cigány és 30 egyéb nemzetiségűnek vallja magát. A magyar nyelvet anyanyelvként 2690 fő használja⁹. A nemzetiség kérdésénél megjegyezném, hogy a község lakosai által cigánynak tartott lakosok közül sokan magyar nemzetiségűnek vallják magukat, vagyis nem vállalják cigányságukat¹⁰.

A helyi önkormányzat statisztikai adatai szerint Tiszaújlak lakossága a 2000. évben 3398 fő. Ebből 3042 magyar (a lakosság 89,5%-a), 287 ukrán (8,4%), 68 orosz (2%) és 1 zsidó nemzetiségű lakos.

KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER

Ma a Nagyszőlősi Járási Közigazgatáshoz tartozó, helyi önkormányzattal rendelkező település, amely a Nagyszőlősi Járási Közigazgatási Tanácsban három magyar¹¹ nemzetiségű képviselőjével van jelen. A községi tanács 20 képviselőből áll: 16 magyar nemzetiségű és 4 ukrán/orosz nemzetiségű személyből.

OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Tiszaújlakon két középiskola működik: a Tiszaújlaki 2. Számú Széchenyi István Középiskola, amely magyar tannyelvű és a Tiszaújlaki 1. Számú Középiskola, amely ukrán tannyelvű középiskola. Emellett még működik egy vegyes tannyelvű óvoda is. A magyar iskola épületét életveszélyesnek nyilvánították, jelenleg közadományokból újjáépítés alatt áll. Az ukrán iskolának szintén egy korszerűbb építményt emelnek, ám a munkálatok már hosszú ideje szünetelnek. Tiszaújlakon jelenleg is működik egy zeneiskola, amely 4–7 éves képzésben oktat hangszeres-játékot, többek között hegedűn, zongorán, trombitán, harmonikán.

VALLÁSI ÉLET

A nagyközségben négy felekezet temploma található: a görög katolikus, a római katolikus, a református és a pravoszláv. Ezek közül a pravoszláv felekezetben nem magyar nyelvű az evangélium hirdetése, illetve a görög katolikus felekezetben szoktak orosz nyelvű miséket tartani. A másik két felekezetben az igehirdetés mindig magyar nyelven történik. A pravoszlávok most építik a templomukat.

SZOCIÁLIS, KULTURÁLIS, GAZDASÁGI ÉS EGYÉB ELLÁTOTTSÁG

Tiszaujlakon 1989 óta működik a KMKSZ helyi szervezete. Ugyanebben az évben nyitották meg a Tiszaujlak-Tiszabecs kishatárátkelőt, amely azóta nemzetközi gyalogos és személygépkocsi határátkelővé fejlődött. Tiszaujlakon a volt Szovjetunió időszakában nyolc nagyobb ipari létesítmény is működött. Napjainkban csupán a Fafeldolgozó Kombinát üzemel. A település fejlett állami kereskedelmi hálózata jelentősen visszaesett. A mai napig működő patikája Kárpátalja második gyógyszertáraként nyílt meg a történelem folyamán.

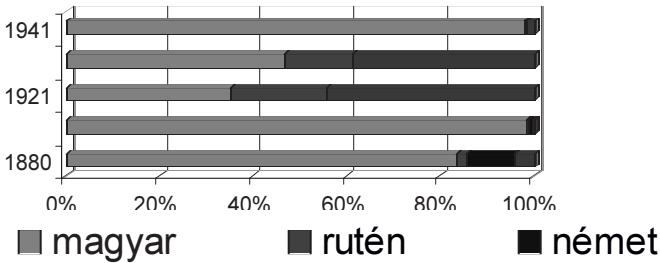
Fontos szerepet játszik a település életében a piac, mely sok ember megélhetési forrása. A településen működik egy könyvesbolt, három kórház. Tiszaujlak három könyvtárral, buszállomással és vasúti rendező-pályaudvarral rendelkezik. Működik egy étterem és több kis kávézó. A település futballcsapata a járási bajnokságban szerepel.

Az utcanevek elnevezésükben 50-50%-ban magyar (Zöld, Móricz Zsigmond, Rákóczi stb.) és ukrán/orosz (Tyereskova, Majakovszkij, Sevcsenko stb.) vonatkozásúak. Az intézmények neveinél, utcaneveknél, terek neveinél, hirdetések kiírásakor stb. az ukrán nyelvű táblák és hirdetések mellett magyar nyelven is olvashatjuk a közleményeket. Több emléktábla és emlékmű található a településen: Móricz Zsigmond, Esze Tamás és II. Rákóczi Ferenc emléktáblák, Szent János kápolna, kereszt-emlékmű az 1932-es árvíz áldozatainak emlékére, az 1944-ben elesett szovjet katonák¹² és a Sztálini-terror áldozatainak emlékműve. Az 1703-11-es Rákóczi-féle szabadságharc tiszteletére emelt Turul-emlékművet a szovjet csapatok lerombolták. 1989-ben állították fel újra. Azóta a Turul-emlékmű a magyarság számára „zarándokhely” lett, hiszen minden év júliusának második vasárnapján Kárpátalja magyarjai, és más nemzetiségei is, júliális keretében megemlékeznek II. Rákóczi Ferenc fejedelem győzelméről. A községházán az ukrán nemzeti zászló mellett a magyar nemzeti lobogót is felvonják.

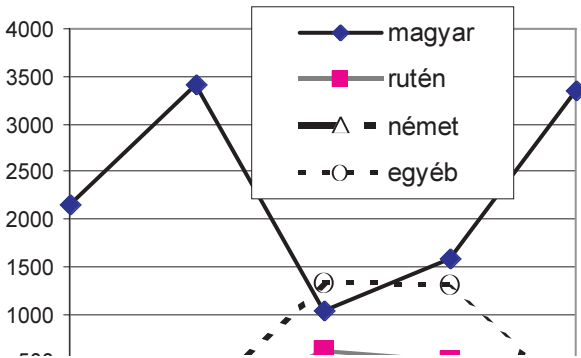
A lakosság hozzájut a helyi magyar nyelvű sajtótermékekhez, nézheti, illetve hallgathatja a magyarországi televízió- és rádióadásokat.

4. A település etnikai viszonyai

Az 1880. és 1941. között a népszámlálások tanúsága szeint Tiszaújjak lakossága alig változott. A magyarság településen belüli részaránya a cseh-szlovák időszakban (az 1921-es és az 1930-as népszámlálási adatok) csökkent 50% alá, de ezután ismét a 100%-ot közelíti meg. (vö. 2. ábra)

2. ábra Tiszaújjak lakosságának nemzetiségi összetétele a népszámlálások szerint 1880-tól 1941-ig

3. ábra Tiszaújjak nemzetiségeinek változása a népszámlálási adatok szerint 1880-tól 1941-ig

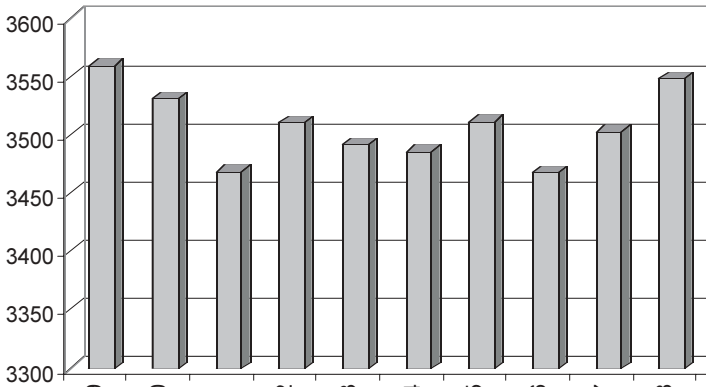
A 3. ábra mutatja, hogy a „cseh éra” alatti népszámlálásoknál a magyarok száma drasztikusan csökkent, a rutén (lásd ruszin) és egyéb nemzetiségűek számának rohamos emelkedését eredményezve. Feltételezem, hogy sok ember az atrocitásoktól való félelmében nem vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Ezt valamelyest alátámasztja az, hogy az 1941. évi magyar népszámláláskor a rutén és egyéb nemzetiségek részaránya Tiszaujlakon szinte a nullát közelítette, viszont a magyar nemzetiségű lakosok aránya 95% fölé emelkedett.

Az 1. táblázatban a helyi önkormányzat statisztikai adatait közlöm a lakosság számarányáról.

1. táblázat Tiszaujlak etnikai összetétele 1989-2000 között a tiszaujlaki polgármesteri hivatal statisztikai adatai lapján

	magyar	ukrán	orosz	egyéb	összesen
1989	3200	279	62	A Turul-emlékműb	19 (cigány és zsidó)
3560		1990	3166	268	81
17 (cigány és zsidó)	3532			1991	3139
236	77	17	(cigány és zsidó)	3469	
1992	3182	249	68	12 (cigány és zsidó)	3511
1993	3155	257	72	8 (cigány és zsidó)	3492
1994	3149	259	70	8 (cigány és zsidó)	3486
1995	3172	246	86	8 (cigány és zsidó)	3512
1996	3151	231	79	7 (cigány és zsidó)	3468
1997	3164	253	79	7 (cigány és zsidó)	3503
1998	3211	271	66	1 (zsidó)	3549
1999	3183	279	66	1 (zsidó)	3529
2000	3042	287	68	1 (zsidó)	3398

A települést – a helyi lakosok elmondása szerint – a cigányok már régóta lakják. Ez statisztikailag nincs kimutatva, mivel a helyi lakosság által cigánynak nevezett lakosság magyar vagy más nemzetiségűnek vallja magát. A tiszaujlaki cigányok öltözködését, lakóházait tekintve nem lehet túlzott különbségekről beszélni, hiszen igyekeznek a magyarokhoz hasonló életkörülmények között élni. A kulturális felfogásban a legjellemzőbb eltérést az iskolához való viszonyban lehet felfedezni. A legtöbb cigánygyerek nem jut el az érettségiig, és közülük szinte senki nem tanul tovább.

4. ábra Tiszaújlak lakosságának változása 1989–2000 között a tiszaújlaki polgármesteri hivatal statisztikai adatai alapján

Tiszaújlaknak 1941-ig jelentős zsidó nemzetiségű lakossága volt. A település fő utcáján többnyire a gazdagabb zsidóknak voltak kúriáik. A zsidók bonyolították le Tiszaújlak kereskedelmi forgalmának 95-96%-át, a boltok és céhek többsége a tulajdonukban volt. A mai Sevcsenko utcát csak zsidók lakták, itt állt a templomuk és a fürdőjük¹³ is. A helyiek mai napig egymás közt ezt az utcát „zsidó utcá”-nak nevezik. A zsidó temetőt még nem nyilvánították műemléknek¹⁴, mivel 1990-ben volt itt az utolsó temetés. A holocaust után kevés zsidó család tért vissza, a '80-as években ők is kitelepültek Izraelbe. Napjainkban a tiszaújlaki polgármesteri hivatal statisztikai adatai szerint Tiszaújlakon csupán egy zsidó nemzetiségű ember él (vö. 1. táblázat).

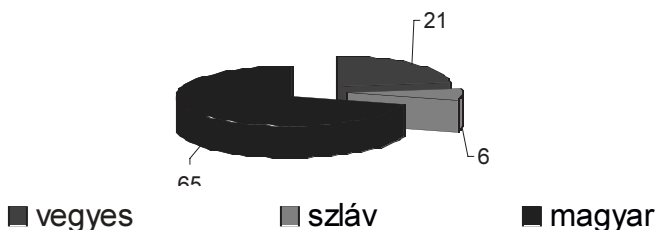
A rutének az 1880-as népszámlálás adatai szerint nagyon kis számban éltek itt. Az 1921. és az 1930. évi cseh népszámlálási adatokban a rutének aránya megnő a településen, 1941-ben szinte a nullát közelíti (vö. 3. ábra). 2000-ben a tiszaújlaki polgármesteri hivatal statisztikai nyilvántartása alapján a lakosság csupán 10,4%-a tartozik a szláv etnikumhoz (ebből 8,4% ukrán és 2% orosz nemzetiségű).

A volt Szovjetunió idején a nemzetiségek (etnikumok) közül az orosz/ukrán nemzetiségűek kis szegregációját lehetett megfigyelni, mivel zömében a laktanya melletti tiszt lakásokban éltek, amelyeket ma már magyar nemzetiségű emberek laknak.

A másik ilyen szegregációt a cigány lakosság képezi. A cigányság többsége három utcában¹⁵ lakik, amelyeket, mint már említettem a helyi lakosok „cigány utca”-nak vagy „cigány sor”-nak neveznek.

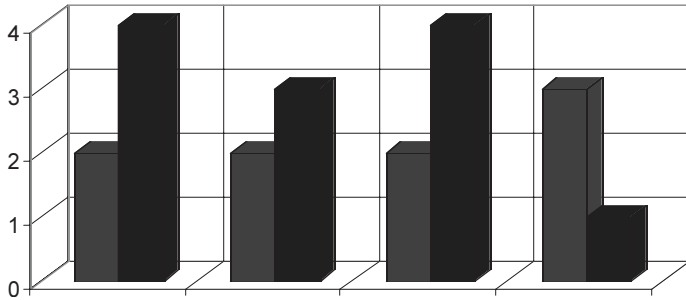
Tiszaujlakon az etnikai vegyülés két fő forrását a vegyes házasságok és az ingatlanvásárlások képezik. Már a volt Szovjetunió idejében megfigyelhető volt a cigányok és az ukránok/oroszek betelepülése a magyarlakta részekre. Napjainkra a folyamat valamelyest felgyorsult. A magyar nemzetiségű lakosok túlzott aggodalom nélkül fogadják be szomszédjaiknak a más etnikumú embereket, lehet az ukrán, orosz vagy cigány. A helyi lakosok szerint nem a nemzetisége szerint kell megítélni valakit, hanem a tettei alapján.

A településen 1996-1999 között 92 házasságot kötöttek. Ebből 6 volt „szlávok közötti” házasság, 21 vegyes házasság, a többi pedig magyar házasság (vö. 5. ábra). Évente átlagban 1-2 szláv, 5-6 vegyes és 16-17 magyar házasságot kötnek.

5. ábra A tiszaujlaki lakosok házasságai etnikai szempontból 1996-1999 között

A tiszaujlaki lakosok többsége nem ellenzi a vegyes házasságot. Akadnak azonban olyan emberek is, akik szerint nem jó dolog az, ha különböző etnikumú emberek kötik össze életüket. Az egyik lakos megfogalmazásában: „csuka a csukához, lóga a lógához”, vagyis ne keveredjünk más nemzetekkel. A házasságoknál többször fordult elő az, hogy magyar nemzetiségű nő ment férjhez ukrán nemzetiségű férfihoz, mint fordítva (vö. 6. ábra).

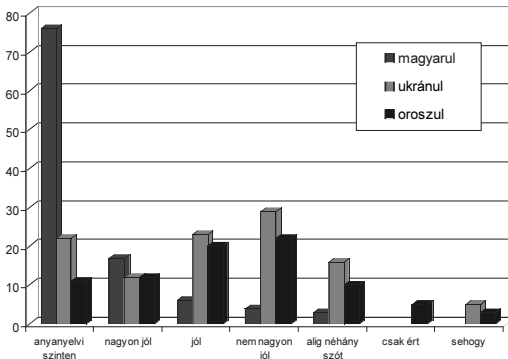
6. ábra A vegyes házasságok nemek szerinti megoszlása az etnikum függvényében

Az etnikumok között nagyon sok barátságot kötnek Tiszaújlakon. A barátságokban, barátkozásban már nem érvényesül a „csuka csukához, lóga lógához” mondás.

5. A tiszaujlaki lakosok nyelvhasználatára és nyelvválasztási szokásai

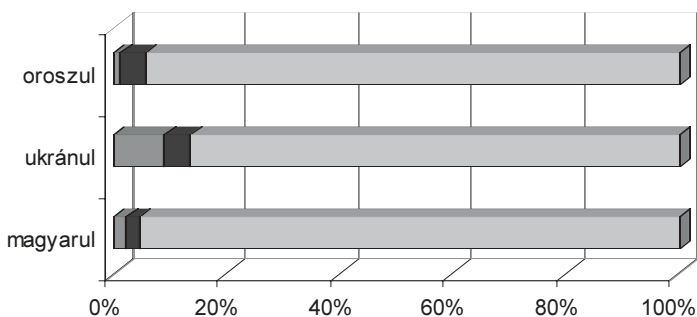
5.1 A NYELV(EK) ISMERETE

A nyelvek ismereténél az adatközlők (továbbiakban AK) véleményére támaszkodva egy hét szintű skálán (az anyanyelvi szinttől a sehogy szintig) vizsgáltuk a nyelv(ek) tudását.

7. ábra A tiszaujlaki lakosok nyelvtudása (saját bevallás szerint; N=108)

Az 1998.KI és 2000.F, illetve Interetnikus kapcsolatok és lokális identitástudat (továbbiakban IKLI) kérdőíves felmérés összesített adatai szerint a 7. ábrán jól láthatjuk, hogy 76 AK anyanyelvi szinten beszéli a magyar nyelvet, míg az ukrán nyelvet csak 22 AK és az orosz nyelvet pedig mindössze 11 AK. Az utolsó négy értéket az ukrán nyelv esetében 50 AK és az orosz nyelv esetében 40 AK jelölte meg. A középiskolások nagyobb részt már nem tudják az orosz nyelvet, hiszen ők már egyáltalán nem tanulták ezt az iskolában. A szóbeli nyelvismeret mellett fontos az írásbeli nyelvismeret, vagyis tud-e az AK írni-olvasni az adott nyelven. Ezt a kritériumot az 1998.KI és a 2000.F vizsg. összedatai alapján vizsgáltuk meg (vö. 8. ábra).

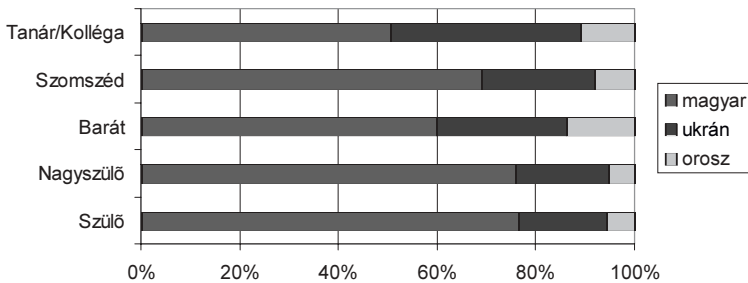
8. ábra A tiszaiújfalusi lakosok írásbeli nyelvtudása (N=88)

A nyelvek írás- és olvasásbeli tudásánál csupán a 2000.F vizsg.-t esetében akadnak olyan AK-k, akik nem tudnak írni-olvasni ukránul. Az IKLI felmérés 20 AK-jéből 19 a magyar nyelvet használja gyakrabban az ukrán nyelvvel szemben. Ha ezeket az eredményeket a nyelvek ismerete tükrében vizsgáljuk meg, akkor természetesnek mondhatjuk a magyar nyelv használati dominanciáját az ukrán nyelvvel szemben. 18 AK szerint kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban szükség van az ukrán nyelv oktatására, de csak a következő szinteken lehet elsajátítani az ukrán nyelvet: 6 AK szerint csak közepesen, 13 AK szerint egy kicsit és 1 AK szerint pedig egyáltalán nem.¹⁶ 16 AK azon a véleményen van, hogy a magyar ajkú gyermekeknek mindenképpen meg kell tanulni az ukrán nyelvet ahhoz, hogy boldogulhasson az életben. Tehát az iskolai ukrán nyelv hatékony oktatása mindenképpen

indokolt lenne a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. Az AK-k szerint nemcsak a magyar tannyelvű iskolákban kellene az ukrán nyelvet oktatni Kárpátalján, hanem 18 AK úgy véli, hogy a kárpátaljai ukrán tannyelvű iskolákban is kellene a magyar nyelvet oktatni.

5.2. CSALÁD, KÖZVETLEN KÖRNYEZET, MUNKAHELY

A család fontos színtere a nyelvhasználatnak, mivel az egyént már gyermekkorától ebben a közegben érik az első nyelvi, szociológiai és egyéb hatásai. Másrészt minden ember érzelmileg legnagyobb mértékben a családtagjaihoz kötődik.

9. ábra A tiszaujlaki lakosok nyelvhasználata a családban, a közvetlen környezetükben és a munkahelyen (N=88)

A szüleivel a magyar nyelvet 81 AK, az ukrán nyelvet 19 AK és az orosz nyelvet csupán 6 AK használja a beszéd során. A nagyszülőkkel való kommunikáció során hasonló a megoszlás a nyelvek között. Barátaival és szomszédaival 85-86 AK beszél magyar nyelven. Ez szerintem azzal magyarázható, hogy Tiszaujlakon a nem magyar nemzetiségűek kisebbségben vannak, és ez a kevés nem magyar nemzetiségű ember is a magyar nemzetiségű emberek közé keveredve él.

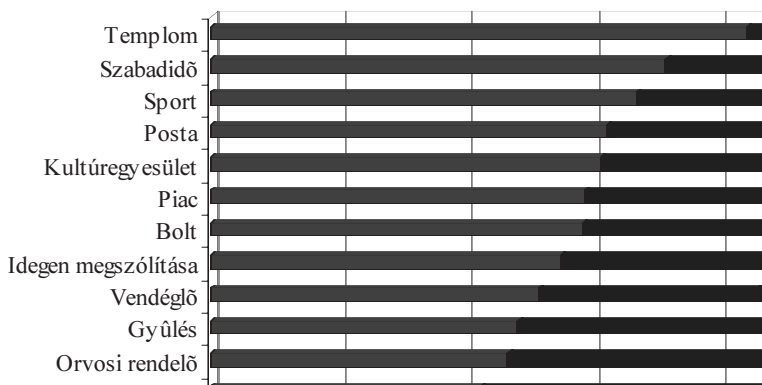
A munkahelyen/iskolában kollégáival/tanáraival 70 AK használja a magyar nyelvet, 53 AK az ukrán nyelvet és 15 AK az orosz nyelvet. A középiskolások megegyező arányban használják a magyar és ukrán nyelvet a tanáraikkal való beszéd során, míg a felnőttek magyar nyelven beszélnek többet kollégáikkal (vö. 2. táblázat).

2. táblázat A tiszaujlaki középiskolások és felnőttek nyelvhasználata a családban, a közvetlen környezetükben és a munkahelyen

	Középiskolás (N=48)			Felnőtt (N=40)		
	Magyar	Ukrán	Orosz	Magyar	Ukrán	Orosz
Szülő	43	15	5	38	4	1
Nagyszülő	40	13	4	33	5	1
Barát	46	19	10	40	19	10
Szomszéd	46	14	5	39	14	5
Kolléga/Tanár	32	32	4	38	21	11
Gyermek				35	4	1
Házastárs				33	6	

5.3. TISZAÚJLAK NYELVHASZNÁLATI SZÍNTEREI

A magyar nyelv dominanciája Tiszaujlakon leginkább vallási színtéren nyilvánul meg, ahol a magyar nyelvet hatszor annyian használják, mint az ukrán nyelvet (vö. 10. ábra).

10. ábra A lakosok nyelvválasztási szokásai Tiszaujlak formális és informális színterein (N=88)

11. ábra A tiszaujlaki középiskolások és felnőttek egymástól eltérő nyelvhasználati arányai (KI – középiskolás; F – felnőtt)

Magas arányban használatos a magyar nyelv az ukrán nyelvvel szemben a szabad időbeli nyelvhasználatkor és a sport színterén is.

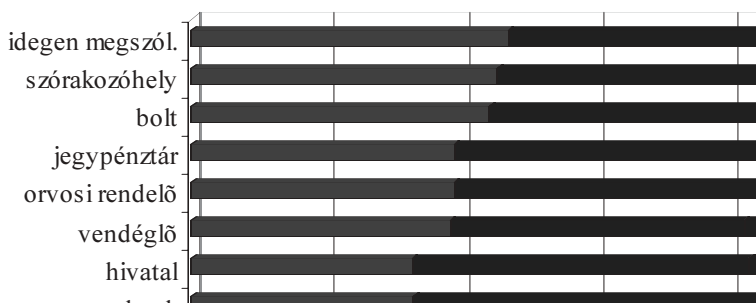
A bolt, a kultúregyesület, a posta, a piac és az idegenek megszólítása esetében a magyar nyelvi dominancia kétszeres az ukrán nyelvvel szemben. A piacon, mint informális szinten azért használatos ilyen mértékben az ukrán nyelv, mert a környező, többségben nem magyar lakosságú falvak lakosai is itt adják el a portékájukat. A bolt esetében szintén ez a helyzet áll fenn, mivel az eladó(nő)k kb. 10-15%-a ukrán anyanyelvű, vagyis egyáltalán nem vagy csak törve beszélik a magyar nyelvet (vö. 7. ábra). A posta esetében a középiskolások sokkal nagyobb mértékben (25 AK) használják az ukrán nyelvet, mint a felnőttek (9 AK) (vö. 11. ábra).

A vendéglőkben és a gyűlések alkalmával számottevő még a magyar nyelvi dominancia, de már az orvosi rendelőben egyforma arányban használatos a magyar és ukrán nyelv. A vasúti és buszmegálló jegypénztárainál az ukrán nyelv dominál a magyar nyelvvel szemben (vö. 10. ábra). Az utóbb említett négy nyelvhasználati szinten a középiskolás AK-k többször használják az ukrán nyelvet, mint a felnőtt AK-k (vö. 11. ábra).

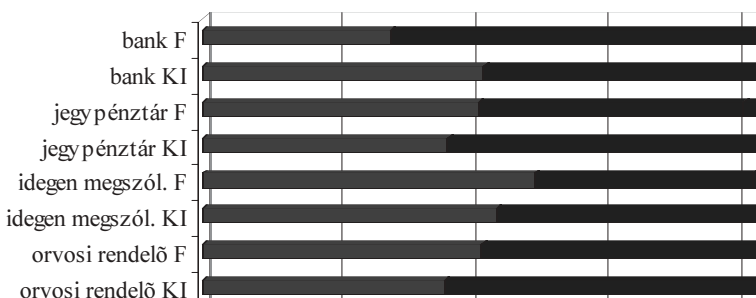
5.4. A VÁROSOK NYELVHASZNÁLATI SZÍNTEREI

Az AK-k szinte mindegyike leggyakrabban Nagyszőlősrre (10% magyar lakosság) és Beregszászra (42% magyar lakosság) szokott beutazni.

A városokban is megmarad a magyar nyelvi dominancia az idegenek megszólításakor, a szórakozóhelyeken és a boltokban. A szórakozóhelyeken és a boltokban a középiskolások többet használják az ukrán nyelvet, mint a felnőttek (vö. 12. ábra). Az ukrán nyelv dominánssá válik a magyar nyelvvel szemben a vendéglőben, az orvosi rendelőben, a hivatalokban, a bankban, a jegypénztáraknál és a rendőrségen.

12. ábra A tiszaiújlaki lakosok nyelvválasztási szokásai azon városok nyelvhasználati szinterein, ahová be szoktak utazni (N=88) (" – csak a felnőtt vizsgálatban szerepelt a kérdés)

13. ábra A tiszaiújlaki középiskolások és felnőttek egymástól eltérő nyelvhasználati arányai a városok szinterein (KI – középiskolás; F – felnőtt)

A két vizsgálat eredményeit külön-külön elemezve megfigyelhetjük, hogy a középiskolások gyakrabban használják az ukrán nyelvet, mint a felnőttek (vö. 13. ábra).

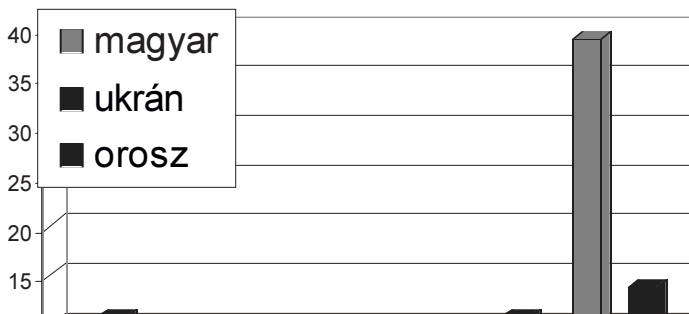
6. Identitástudat, attitűd

A magyar identitástudat Kárpátalján nem az etnikai, nem a vérségi összetartozást hangsúlyozó jelentést fedí le, hanem sokkal inkább a kultúrához és az érzelmek világához kapcsolódik¹⁷. Az olyan véleményt, amely egy értékelő és egy érzelmi komponenst is tartalmaz, attitűdnek nevezzük¹⁸.

6.1. NYELVI IDENTITÁS

A kérdőíves felmérés alapján Tiszaújlakon az 1998.KI és a 2000.F vizsg.-t eredményei szerint az AK-k szeretnek magyar (83 AK) nyelven beszélni, míg ukrán (43 AK) és orosz (28 AK) nyelven kevésbé. Megfigyelhető, hogy a magyar nyelv mellett a felnőttek orosz nyelven szeretnek még beszélni, míg a középiskolások ukrán nyelven. Az IKLI felmérésben a megkérdezett 20 AK-ból 16 úgy véli, hogy a magyar nyelv szebb, mint az ukrán nyelv. A nyelv szépségénél megítélésem szerint azért is ilyen egyértelműek a határok, mert 19 AK szerint egyáltalán nem hasonlít a magyar és ukrán nyelv egymásra.

Az 2000.F vizsg.-ban az AK-ek ötfokú skálán (ahol 5 volt a legnagyobb érték) értékelnie kellett a nyelv tetszését, szépségét. Az AK-k értékelése a 14. ábrán látható, amely értékekből számított nyelvtetszési átlagértékek a következők: magyar 4,98, ukrán 3,00 és orosz 4,08.

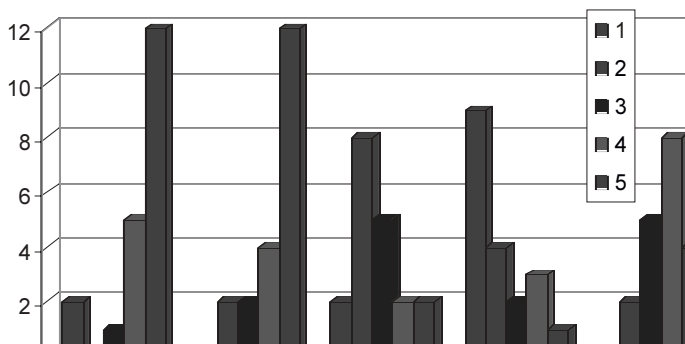
14. ábra A nyelvek szépsége ötfokú skálán értékelve (N=40)

A nyelv szépségét egy másik irányból is megközelítettük, mégpedig abból, hogy „hol beszélnek a legszebben magyarul?”. 13 AK Kárpátalját jelölte meg, míg 7 AK Budapestet. Ez is bizonyíték a kárpátaljai identitástudatra, hiszen csupán Budapestet tartják egyes AK-k magyarul szebben beszélő helynek és nem pedig a többi kisebbségi térséget. De ez arra is rámutat, hogy a magyar nyelvnek fontos szerepe van a kárpátaljai magyar kisebbség körében, az etnikai, nyelvi identitás kialakulásában, erősítésében, megtartásában. Hasonló arány figyelhető meg a 2000.KI vizsg. tiszaiújlaki AK-inek körében. 20 AK-ból 18 szerint Kárpátalján könnyebb az ukrán nyelvvel boldogulni, mint a magyarral.

6.2. ÉRZELMI KÖTŐDÉS, ATTITÚD

A sportolóknak, csapatoknak való szurkolásra rákérdezve 17 AK a magyar-ukrán összecsapáson a magyar csapatnak/sportolónak, a magyar-idegen (nem ukrán) összecsapáson 18 AK a magyar és az ukrán-idegen (nem magyar) összecsapáson pedig 16 AK az ukrán csapatnak/sportolónak szurkol. Ezek az eredmények is a tiszaiújlaki lakosok erős és tudatos magyarságtudatára utalnak.

A kérdőívekben az AK-nek egy ötfokú skálán (5–nagyon erősen kötődöm, 1–egyáltalán nem kötődöm) kellett értékelni a saját falujához, Kárpátaljához, Ukrajnához, a volt Szovjetunióhoz és Magyarországhoz való érzelmi kötődést.

15. ábra A tiszaiújlaki lakosok érzelmi kötődése ötfokú skálán mérve (N=20)

A volt Szovjetunióhoz csupán egy AK kötődik nagyon (5), három eléggé (4), kettő közepesen (3), négy nem nagyon (2) és kilenc AK pedig egyáltalán nem kötődik (vö. 15. ábra). A 2,11-os átlagérték is igen alacsony. Ez esetben a nők és a férfiak érzelmi kötődése eltérést mutat. A női AK-k négyes-ötös értéket nem is írtak, így az átlagérték csupán 1,64, míg a férfi AK-k esetében az átlagérték 2,75. A 2000.KI vizsg.-ban a volt Szovjetunióhoz való érzelmi kötődés átlagértéke mindössze 1,60.

Ukrajna mint jelenlegi politikai élettér 2,68-os átlagértéke sem túl biztató eredmény, és túlnyomórészt az első három értéket kapta meg a kérdőívekben (vö. 15. ábra). Ukrajna, mint fiatal állam, jelentős gazdasági gondokkal küzd. Ez is lehet a magyarázata annak, hogy az anyaország közvetlen szomszédságában élő magyar kisebbség ekkora bizalmatlansággal fordul Ukrajna felé. Ezt mozdítja előre Ukrajna kisebbségi és oktatásügyi politikája, illetve az állam kisebbségi állampolgáraihoz való viszonyulása.¹⁹ A 2000.KI vizsg. tiszaujlaki AK-inél az Ukrajnára adott értékek átlageredménye még ennél is alacsonyabb: csupán 2,25. A 2000.F vizsg.-ban viszont az átlagérték 3,6, ami jobb, mint a középiskolások esetében, de még így sem mondható biztatónak.

Magyarországhoz mint anyaországhoz erősebb az AK-k érzelmi kötődése, mint akár a volt Szovjetunióhoz, vagy akár Ukrajnához, habár a 3,74-os átlagérték is igen alacsony. Ez a közepes érzelmi kötődés annak köszönhető, hogy az anyaországbeli magyarok lekezelően, lenézően viszonyulnak a kárpátaljai magyar kisebbség tagjaihoz. Ez a jelenség a legjobban a határátkelő magyarországi oldalán figyelhető meg, amikor is a vámtiszték és az útlevél-kezelő határőrök, korosztálytól függetlenül, durva, olykor trágár viselkedést tanúsítanak a kárpátaljai magyar kisebbség tagjaival szemben is.²⁰ A 2000.KI vizsg. tiszaujlaki AK-i körében Magyarország csupán 3,30 átlagértéket kapott, míg a 2000.F vizsg.-ban 4,00-t.

Kárpátalja Ukrajnánál és Magyarországnál is nagyobb átlagértéket (4,30) ért el, ami szintén azt bizonyítja, hogy a tiszaujlaki lakosok erős „Kárpátalja-identitástudattal” rendelkeznek. 2000.F vizsg.-ban a Tiszaujlakhoz való érzelmi kötődés 4,93-t ért el, míg a Kárpátaljához való érzelmi kötődés 4,68-t.

A fenti adatokból levonhatjuk azt a következtetést, hogy a leggyengébb érzelmi kötődés a volt Szovjetunió és Ukrajna felé nyilvánul meg. Ezeket követi Magyarország. A legnagyobb átlageredményeket Kárpátalja és a saját település (Tiszaujlak) kapta.

7. Összefoglalás

Tiszaiújlak 80-90%-ban magyarok által lakott település. Ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a tiszaiújlaki lakosok Kárpátalja-, magyarság- és lokális identitástudata kialakulhatott és megerősödhetett. Ezeket az identitásjelzőket az is erősítette, hogy a magyar nyelvet Tiszaiújlakon belül és kívül gyakran használják a tiszaiújlaki lakosok.

Nagy szerepe van abban Ukrajna kisebbségpolitikájának is, hogy nem történt meg a magyar kisebbség beolvadása a többségi nemzetbe. A fejlett magyar oktatási rendszer elemi oktatási szintre történő csökkentésének a felvetése, a kisebbségi jogok megsértése stb. – mind-mind a magyarságtudat, a Kárpátalja-tudat megerősödését idézte elő. Fontos szerepet játszott a tiszaiújlaki lakosok lokális identitástudatának erősödésében a Magyarországhoz való közelség, illetve a Tiszaiújlak-Tiszabecs nemzetközi határátkelő megnyitása, amellyel az anyaországgal való érintkezés mindennapos lett. A határátkelő megnyitásával azonban nemcsak ez az érintkezés vált lehetővé, hanem negatív élmények is érték a helyi és a kárpátaljai lakosokat. Ez az utóbbi tény nagyban befolyásolta azt, hogy a tiszaiújlaki lakosok szembeütően alacsony érzelmi kötődést mutatnak Magyarországgal²¹.

Mind a Magyarországhoz, mind pedig az Ukrajnához való alacsony érzelmi kötődés²² hívta elő és erősítette fel a Kárpátalja-tudatot. Ezért is kapott oly magas értékeket, illetve mindkét említett térnél nagyobb átlagértéket Kárpátalja. A magyarságtudat megőrzését az is segíti, hogy a szomszédos falvakban többségében magyar nemzetiségűek laknak és a két legközelebbi városban (Nagyszőlős, Beregszász) is jelentős számú magyar nemzetiségű lakos él. Ezért a tiszaiújlakiak nemcsak Tiszaiújlakon használhatják a magyar nyelvet, hanem a szomszédos falvakban és városokban is.

A magyarságtudat fennmaradásában, erősödésében nagy szerepe van a magyar nyelvű sajtótermékekhez való szabad hozzáférésnek. A tiszaiújlaki lakosok nagy többsége főként a helyi magyar nyelvű és a magyarországi újságokat olvassa, de kis részük ukrán nyelvű lapokat is olvas. Hasonló a helyzet a televíziódók terén is, azonban valamivel többen nézik az ukrán televíziót, mint ahányan ukrán nyelvű újságokat olvasnak. Tiszaiújlakon a magyarság problémái előtérben vannak, hiszen a községi tanács 4/5-e magyar nemzetiségű.

A lakosság körében megfigyelhető, hogy a fiatalabb generációk nagyobb arányban használják az ukrán nyelvet, mint a középkorosztályú lakosok. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a tiszaujlaki magyar nemzetiségű lakosság a beolvadás felé halad, hanem éppen ellenkezőleg: a tiszaujlaki magyar nemzetiségű lakosoknak nem elég csupán az anyanyelv elsajátítása, hanem ahhoz, hogy érvényesülni tudjanak az ukrán állam szellemi és hivatali életében, szükséges az ukrán nyelvet legalább középfokon elsajátítani. Ez nem csupán a tiszaujlaki lakosságra érvényes megállapítás, hanem az egész kárpátaljai magyar kisebbségre is. Az ukrán nyelv elsajátítása nélkül a kárpátaljai kisebbség szegregálódik, ami, akárcsak a beolvadás, a kisebbség „megsemmisüléséhez” vezet.

Kárpátaljai magyar oktatáskutatók (Orosz Ildikó, Dr. Cserniczkó István, Beregszászi Anikó) is egy olyan oktatási modell kialakítását tűzték ki célul, amelynek célja anyanyelv-domináns kétnyelvű kisebbségi lakosok nevelése. Ez az oktatási modell az anyanyelv-megőrzési oktatási program, amelynek célja az anyanyelv megőrzése mellett az államnyelv hatékony elsajátítása²³.

Végezetül leszögezném, hogy Tiszaujlak lakossága körében erős magyarság-, Kárpátalja- és Tiszaujlak-tudat figyelhető meg. Igaz ugyan, hogy viszonylag gyakoriak a vegyes házasságok, hogy minden magyar nemzetiségű embernek vannak ukrán és/vagy orosz nemzetiségű barátai, de ez nem jelenti azt, hogy a magyarságtudat, a magyar identitástudat, a magyarság településen belüli szerepe stb. gyengülne. Véleményem szerint ezáltal a Tiszaujlakon – és az egész Kárpátalján – élő nemzetiségek, etnikumok a békés együttélés alapjait teremt(het)ik meg.

JEGYZETEK

¹ Vö. Romain, Susan: *Bilingualism*. Oxford, Basil Blackweel 1989.

² Vö. Bartha Csilla: A társadalmi kétnyelvűség típusai és főbb vizsgálati kérdései. In *Magyar Nyelvőr*, 120. 263-282. o.

³ Bourdieu, Pierre: *The economics of linguistic exchanges*. Social Science Information 1997.

⁴ Vö. Bartha Csilla: *Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései* (Budapest, kézirat, 1993).

- 5 Vö. Trudgill, Peter: *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. JGYTF Kiadó, Szeged 1997.
- 6 Vö. Fishman, Joshua A.: The Relationship between Micro and Macro-Sociolinguistics in the Study of Who Speaks What Language to Whom and When. In *Pride, J.B.-Holmes, Janet szerk.* 1997.
- 7 Vö. Hajdú-Moharos József: *Fehéroroszország, Ukrajna, Moldávia, Kárpátalja leírása*. Balaton Akadémia, Vöröshévíz, 1995.
- 8 Mind a négy település többségében magyarlakta.
- 9 vö. Nééää iáñáéáííý ñ íéóáíéó íáö³ííáéüíñöýö ³ ö³áíé íá³ çà äáííéíè íáöáíéñó íáñáéáííý 1999 éíéó (Óäáíóíä, 2000).
- 10 A továbbiakban a cigány szó alatt azokat az embereket értem, akiket a helyi lakosság nagy része cigánynak tart, de önmagukat magyar vagy más nemzetiségűnek vallják.
- 11 Pontosabban kettő, mivel Pincés László képviselőt a tiszaujlaki „cigánybírónak” tartják, de ő is magyarnak vallja magát.
- 12 Az emlékmű oszlopa a szovjet időben lerombolt Turul-emlékmű eredeti oszlop-része.
- 13 A szovjet éra alatt a templomot lebontották, a fürdőt egészen a '80-as évek közepéig használták.
- 14 Az ukrán törvények szerint temetőt csak akkor lehet műemléknek nyilvánítani, ha már legalább 25 éve nem temetkeztek bele.
- 15 Tyereskova, Hajós és Csillag nevű utcák.
- 16 Több kárpátaljai oktatáskutató is (Orosz Ildikó, Csernicskó István, Beregszászi Anikó) is rávilágít arra a problémára, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban nincsenek megfelelő képesítésű szakkaderek, nem megfelelőek az államnyelv hatékony elsajátításához a tankönyvek, szótárak, szemléltetők stb. Így a magyar kisebbséghez tartozó kárpátaljai magyar ajkú gyermeknek nincs megadva a lehetőség arra, hogy hatékonyan elsajátítsa a magyar nyelvet az iskolában, és ezáltal hatékony, aktív polgára legyen az ukrán államnak.
- 17 Vö. Gereben, 1995.
- 18 Vö. Aronson, Elliot: *A társas lény*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- 19 Vö. Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 1998.
- 20 Vö. Karmacsi Zoltán: Tiszaujlak lakosságának identitástudata. In: *Közoktatás* 2000/1, 8.
- 21 Ez a jelenség Kárpátalja szinte minden magyarlakta településén megfigyelhető.
- 22 Ukrajna nem törődik eleget a magyar kisebbség ügyeivel, hiszen a kisebbségpolitikája is a kisebbségek felszámolására törekszik; a magyarországiak pedig lekezeletlenül ukránoknak tekintik őket.
- 23 vö. Tove Skuntzabb-Kangas: *Nyelv, oktatás és a kisebbség*. Teleki László Alapítvány, Budapest 1997.

ZOLTÁN KARMACSI

The interethnic relations and the local identity awareness of the inhabitants of Tiszaújlak in the light of a stationary fieldwork

This study is based on the researches of an almost two months stationary fieldwork in Tiszaújlak, it uses the datas of an empirical socio-linguistic, language and ethnic identity investigation. We can find a short description about the research place, from which we can learn about the history, geography, administration, educational system, religious life, social, cultural, economical situation of Tiszaújlak and also about its inhabitants' ethnic belonging and about their relationships.

Using the datas of the previous empirical socio-linguistic research we can have a view about the inhabitants' language skills and about the usage of the language in the family, with friends and colleagues and about the habits linked to this. During the investigation we examined the different language usage habits in their formal and informal language usage domains in the village and in the town where they use to go. In both domains we confronted the language usage habits of the adults and of the secondary school students and pointed out the important differences.

In what regards the problem of identity and their attitude toward it, we asked the informants firstly about the beauty of the different languages (Hungarian, Ukrainian, and Russian), about the similarity of the languages, and about how much they liked them. Afterwards we had to measure their emotional attachment to the given place and their feeling towards sports.